

SZÉKELY TAMÁS

„Az állam maga a nemzet”

Kuncz Ignác nemzetállami koncepciója

A hosszú 19. század második felét gyakran nevezik az európai történetírásban a nemzetállamok korának. E sajátos terminológia használata nem nélkülöz minden alapot, ugyanakkor aligha lehet alkalmas a szóban forgó korszak átfogó megnevezésére. A kérdés „csupán” az, hogy mi a nemzet és mi az állam, illetve milyen az a képződmény, ami e kettő házasságából megszülethet. A nemzetállam mint megnevezés bár erőteljes politikai felhangokkal bír, pontos definiálása túlmutat a politika világának szűkebb keretein. Nem véletlen tehát, hogy Magyarországon a kiegyezést követően a zajos publicisztikák mellett megjelentek az első tudományos igényű bölcséleti munkák is, melyek a nemzetállam kérdéskörét taglalták. A témában úttörő szerzők közül kiemelkedő a jogtudós Kuncz Ignác alakja. Egyes kortársak a magyar politikatudomány díszeként aposztrofálták,¹ mások a legnagyobb magyar filozófusok közé sorolták,² élete fő művével pedig kiérdemelte az utókortól a nemzetállam magyar teoretikusa címet.³ E megtiszteltetésnek azonban – ahogy mondani szokták – nagyobb volt a füstje, mint a lángja: Kuncz fejtegetéseinek nemhogy a politikai küzdőtéren, még a történeti irodalomban is alig maradt nyoma.

Kuncz munkásságának fő alkotása kétséget kizáróan a *Nemzetállam tankönyve*, ami három kiadást is megért, s 1888-ban jelent meg először. Kuncz folyamatosan dolgozott a könyvön, jelentős mértékben bővítette, s minden más írása kis túlzással ezen kötet előtanulmányának minősíthető. Ilyen a leginkább gyakorlatiasnak nevezhető, első nagyobb terjedelmű munkája (*Az államélet főbb mozzanatai, tekintettel a magyar közjogra*) vagy a társadalomtudományi értekezések körében megjelent akadémiai munkái (*A demokratia eszméje és szervezete*, illetve *Az állami önkormányzat*). Élete során számos kisebb és folytatásban megjelenő tanulmányt is publikált szaktudományi folyóiratokban (Közigazgatási Lapok, Jogtudományi Közlöny, Magyar Philosophiai Szemle), melyekből jól megrajzolható nemzetállami koncepciójának kialakuló íve. Előljáróban leszögezhető, hogy a periodikák és a nagyobb lélegzetű művek címei is jól mutatják, miként fordult Kuncz figyelme idővel egyre inkább a jogtudomány filozófiai mezsgyéje felé.

A kortársak Kunczcal kapcsolatos említésre méltó írásai csupán Concha Győző és Sprinczer János bírálataira⁴ és három nekrológra szorítkoznak (Somló Bódog, Jászi Osz-

¹ Somló Bódog: *Kuncz Ignác*. Huszadik Század, 4. évf. (1903) 3. sz. 236–238.

² Jászi Oszkár: *Kuncz Ignác*. Jogállam, 2. évf. (1903) 182–184.

³ Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok*. Budapest, 2007. 90–91.

⁴ Concha Győző: *Államtani problémák*. In: Concha Győző: *Hatvan év tudományos mozgalmi között I.* Budapest, 1928. 511–536.; Sprinczer János: *Önkormányzat*. Magyar Philosophiai Szemle, 10. évf. (1891) 2. sz. 81–113.

kár, illetve Kmety Károly⁵). Az utóbbiak érdekessége, hogy egymástól és Kuncztól is világnézetben távol eső gondolkodók egyaránt megtisztelték az elhunyt jogtudós emlékét.

A történeti szakirodalom ellenben – kis túlzással élve – észre sem vette Kuncz Ignácot az elmúlt száz esztendőben. Gyurgyák János fent említett munkájának A nemzetállam illuzionistái címet viselő fejezetében szentelt pár sort a szerzőnek,⁶ illetve Vasas Géza többrészes, a dualizmus kori magyar nemzetfelfogásokról írott tanulmánya foglalkozik még Kuncz nemzetállami koncepciójával.⁷

A nemzetállam etikai koncepciójának szempontjából nem megkerülhetetlen tényezők az életrajzi ismeretek, s Kuncz közéleti „aktivitása” sem indokol alaposabb biográfiai tanulmányokat. A teljesség kedvéért azonban érdemes áttekinteni az életpálya rövid foglalatát.⁸

Kuncz Ignác 1841. július 31-én született a Veszprém megyei Rédén. 1866-ban szerzett jogász oklevelet a Pesti Tudományegyetemen. 1864-től 1866-ig Fejér vármegyében aljegyző, tehát a jogász szakma gyakorlati oldalát is megismerhette. 1866-tól 1873-ig a pécsi joglíceum, 1873-tól a győri, majd 1874-től a pozsonyi jogakadémia tanára volt. 1893–1901-ig a kolozsvári egyetemen tanított politikatudományt, s 1896-ban már a Magyar Tudományos Akadémia is tagjai közé választotta.

Kuncz műveinek értelmezéséhez, stílusának és végletes idealizmusának megértéséhez fogódzót jelenthet a szerző személyiségének némi ismerete. Ebbe engednek betekintést – az amúgy műfaji adottságuk miatt – csekély forrásértékkel bíró kortársi nekrológok. Meltatói Kunczot visszahúzódnak, filozófus jellemnek ismerték, aki távol tartotta magát a hétköznapi pártpolitikai csatározásoktól. Somló Bódog ironikus megjegyzése szerint „családján kívül alig érintkezett emberekkel és csak azokkal tartott barátságot, akik Arisztotelész-től napjainkig kimagaslót alkottak a politika tudományában”.⁹ Jászi Oszkár – bár világnézetileg „homlokegyenest ellenkező” véleményen voltak – erkölcsi tartását, következetes tudományosságát mélyen elismerte. Szerinte Kuncz megragadt valahol a metafizikai és a modern természettudományos világszemlélet határmezsgyéjén, s ennek köszönhető, hogy bár theista volt, metafizikai világfelfogása nem volt sem egyoldalú, sem türelmetlen: „Metafizikusaink táborából még senki sem jutott olyan közel a természettudományi alaphoz, mint ő”¹⁰ – vallotta Jászi. Kmety Károly pedig idealizmusát és munkabírást hangsúlyozta.¹¹ A nemzetállam tankönyvének harmadik kiadásához végzett munkálatai már oly mértékben meggyötörték Kuncz szívbjával küzdő idős szervezetét, hogy nagy fájdalomra még az írástól és a tanítástól is vissza kellett vonulnia. Nem sokkal később, 1903. január 25-én hunyt el Kolozsvárott.

Kuncz Ignác merőben sajátos nézeteket vallott, ám ismereteit, világszemléletét nemcsak a klasszikus állam- és jogtudományi művek határozták meg, hanem a kortárs hazai és európai gondolkodók irányzatai is befolyásolták. Ennek teljes körű vizsgálata meghaladná ezen dolgozat kereteit, akár önálló tanulmányt is igényelne. Ettől függetlenül megkerülhetetlen a kérdés, mit gondolt Kuncz korának filozófusairól, kit tartott követendő példának

⁵ Kmety Károly: *Kuncz Ignác*. Jogtudományi Közlöny, 37. évf. (1903) 42.

⁶ Gyurgyák: *Ezzé lett magyar hazátok*, 90–91.

⁷ Vasas Géza: *Magyar nemzetfelfogások a dualizmus korában*. II. Magyar Szemle, 10. évf. (2001) 3. sz. 91–128.

⁸ Glatz Ferenc (főszerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai*. 2. köt. Budapest, 2003. 759.

⁹ Somló: *Kuncz Ignác*, 236–238.

¹⁰ Jászi: *Kuncz Ignác*, 182–184.

¹¹ Kmety: *Kuncz Ignác*, 42.

vagy tévútra vezetőnek. Ennek megválaszolásához hasznos segítséget nyújtanak Kuncz műveinek jegyzetei, valamint *A nemzetállam tankönyvének* történeti áttekintése, melyben a szerző külön fejezetet szentelt „korunk irányának”, s nem fukarkodott hangot adni értékítéletének sem.¹²

Bizonyos, hogy fiatal korában az országos tekintélynek örvendő Pauler Tivadar (1816–1886) híve volt, nagyra értékelte annak szubjektív racionalista jogbölcseletét.¹³ Pauler – aki a dualizmus korában miniszteri címig jutott, tehát aktív formálójává is vált a politikai eseményeknek – jogfilozófiai munkáiban Kant gyakorlati bölcseletét tartotta irányadónak. Munkásságával pedig az észjogi és a történeti jogi iskola harmóniájának szükségességét hirdette.¹⁴ Kuncznál a harmónia illetően konzervatív igénye és a minden téren determináló idealizmusa még akkor is meghatározó maradt, amikor önálló tudományos koncepció kidolgozásába kezdett. E munka volt *A nemzetállam tankönyve*. Azonban ez már más szellemi kohóban készült, Schelling és Hegel nyomán az objektív racionalista jogbölcseletre támaszkodott.¹⁵ Ezen irányzatot Magyarországon – Kunczon kívül meghatározó módon – későbbi bírálójává, az elvekben vele szimpatizáló Concha Győző követte még.

A politika gyakorlatiasabb kérdéseiben Kuncz előszeretettel hivatkozott a francia történész és államférfi, François Guizot nevére, akinek liberalizmusa, ugyanakkor erőskezdő centralizmusa összhangban állt Kuncz nemzetállami ideáljával.¹⁶

Nemzeti állam vagy nemzetállam?

A nemzetállam tankönyve. Figyelemreméltó már maga a címválasztás is: Kuncz mind szó szerinti, mind átvitt értelemben tankönyvnek szánta élete fő művét. Tankönyv, abban a gyakorlati értelemben, hogy egyetemi hallgatók számára íródott: átfogó, széleskörű és kézikönyvként is használható. Ugyanakkor tankönyv abban az értelemben is, hogy minden további szellemi és gyakorlati munkának az alapját képezi. Kuncz eszményképe egyrészt az ideális állam, másrészt viszont az a jogász, politikus, társadalomtudós, aki tudja, hogy minden erőfeszítésének mélyében valahol az ideális államra való törekvés testesül meg. Megítélésem szerint Kuncz olyan tankönyvet kívánt írni, ami elsősorban nem lexikai ismereteket ad át hallgatóinak, hanem szemléletmódot; tehát elsősorban nem az egyetemi évekre, hanem az egész életpályára szól. A jogi képzésben felnövekvő, az országot majdan irányító generáció akkor is tudja, hogy milyennek kellene lenni az igazi államnak, ha majd nem kollokviumon faggatják róla, hanem amikor a minisztériumban, a parlamentben vagy éppen az ügyészségen dolgozik. Erre a szemléletre és szándéokra gondolhattak Kuncz tisztelői, amikor mint példaképpül szolgáló tudóst és tanárembert méltatták.

Mint fentebb utaltam rá, a munka három kiadást is megért, amit a bővítés szándéka mindenképpen indokolt. Az első kiadás 1888-ban jelent meg Pozsonyban. Kuncz ekkoriban – ahogy az előszóban is utal rá – már a Magyar Philosophiai Szemlében publikált, s e lap hasábjain már lehetősége adódott nemzetállami eszméjének rövid kifejtésére. A második kiadás sokáig váratott magára (Kolozsvár, 1900), azonban jelentős mennyiségi és fontos szerkezeti változást is hozott: Kuncz ugyanis alapos történeti áttekintést csatolt államelméleti rendszeréhez. A harmadik kiadás (szintén Kolozsvár, 1905) – amivel a továbbiakban

¹² Kuncz Ignác: *A nemzetállam tankönyve*. Kolozsvár, 1903. 82–99.

¹³ *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai*, 759.

¹⁴ *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai*, 984.

¹⁵ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 82.

¹⁶ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 15.

foglalkozunk – csupán terjedelemben bővült tovább, s így összesen már körülbelül száz oldallal jelentett vastkosabb olvasmányt 1888-as elődjéhez képest.

A tankönyv maga gyakorlatilag egy monumentális dedukció. Kuncz az előszóban kinyilatkoztatja tézisé a nemzetállam etikai fogalmáról, majd három fázisban próbálja alátámasztani állítását: bevezetesként szolgált a már említett történeti áttekintés, mely az állambölcséleti és politikai gondolkodásról értekezik Arisztoteléstől a szerző koráig. A második nagy egységben öt fejezetet átölelő terjedelemben kifejti a nemzetállam alapvető jellegzetességeit (például a terület, társadalom, alkotmány kérdései). Végül négy fejezetben taglalja a különböző hatalmi ágak (törvényhozás, kormányzás, bírászkodás) és államhatalmi ügkörök (például külügy) ideális, tehát nemzetállami működését.

A Kuncz Ignác-féle nemzetállam összegző definíciójához legcélszerűbb magát a szerzőt idézni, ahogy ezt Gyurgyák János és Vasas Géza is tették munkáikban. Kuncz írja tehát az előszóban: „a nemzetet, mint államot emeltem rendszerré. Ez annyit jelent, hogy a nemzet az aktív államalany gondolatban, akaratban és tettben; hogy tehát a nemzet állami abszolutum s minden egyéb az államban a nemzetnek létalakja, vagyis az államban a nemzetten kívül substantialiter nincs semmi. Ebből következik az egyén impersonalitása az államban; mert ott substantialiter csak egy perszonalitás van, az államé, vagyis a nemzeté; minden egyéb perszonalitás csak ennek az egynek a kisugárzása. A nemzetállam tehát nem azt jelenti, (mint az atomisztikus népszuverenitás teóriájában), hogy az állam a nemzet dolga, hanem az állam maga a nemzet; az államalany maga a nemzetalany; vagyis az állam nem res populi (nem az atomisztikus sokaság tulajdona), hanem persona populi (maga a nép, mint szuverén etikai személy).”¹⁷

A megfogalmazás nagyon lényegre törő és erőteljes, azonban a mai olvasót igen könnyen félrevezetheti, mégpedig a Kuncz által használt terminusok mai jelentése miatt. A helyzet nagyon hasonlatos a „faj” szavunk irodalomtörténeti diszkvalifikációjához. Kuncz esetében azonban nem is annyira az idő és a politikatörténeti fejlemények változtatták meg a szavak jelentését, hanem maga a szerző. A *nemzetállam tankönyve* tulajdonképpen politológiai és államtudományi szakkifejezések újradefiniálásának sorozatát rejt magában, aminek háttérében nem az író intellektuális passziói állnak, hanem az etikai rendszerezés elsőpró erejű igénye. Kuncz azért akarta újraértelmezni a terminusokat, hogy az új megnevezésekkel élesen elválassza a fogalmait a régi megszokottaktól, jelezve, hogy etikai különbség áll fenn, természetesen az új fogalmak javára.

Az érthetőség kedvéért nézzünk konkrét példákat! Ha a fent idézett sorokat mai szemmel értelmezzük, Kuncz radikálisan nacionalista, sovinszta ideológus benyomását keltheti, hiszen a nemzetet akarja mint államot rendszerré emelni. Ez azt jelentené, hogy Magyarország esetében a magyar nemzet (mint szellemi, nyelvi, etnikai közösség) az egyetlen államalkotó tényező. Ha ehhez hozzávesszük, hogy Kuncz az egyén imperszonalitásáról is beszél, akkor individualizmus-ellenes, antiliberalis felhangokat hallhatunk, a népszuverenitás osztorozásával pedig ultrakonzervatív módon megkérdőjelezi még az alkotmányosság eszméjét is. A valóság azonban mást mutat: „Nemzetállam alatt sokkal többet értek, mint amit a divatos kifejezés: nemzeti állam jelent. A sokszor emlegetett nemzeti állam nyelvészetileg egy 'i' betűvel több, mint a nemzetállam, de politikailag sokkal kevesebb. A nemzeti állam ugyanis nem maga a nemzet, hanem csak (!) 'nemzeti', azaz a nemzet jellegét viselő, annak sajátosságait kifejező, érdekeit ápoló”¹⁸ – írja könyve első részének kezdőfejezetében. Kuncznál tehát a 'nemzeti' kifejezés jelenti a nacionalizmust, a 'nemzet' kifejezés pedig erkölcsi

¹⁷ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 3–4.

¹⁸ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 113.

kategóriát képvisel. Alapvetően három államszervező elvet különböztet meg: a fajt, ami az anyagi természet műve, a nemzetet, ami ellenben tisztán az erkölcsi világból származik, és a nemzetiségi (nemzeti) elvet. Az utóbbi szerint logikai fonákság, hiszen részben erkölcsi, részben anyagi természetű fogalom, amit el kell vetni, hiszen „még legmérsékeltőbb alakjában is ellenkezik az állam ideális lényegével”.¹⁹ Kuncz tehát egyértelműen állást foglal a nacionalizmussal mint államszervező ideológiával szemben: „A nemzetiség, mint állam, elválaszt, a nemzet, mint állam egyesít. A nemzetállam különböző fajt és nemzetiséget egységbe foglalva, az emberiség egyetemessége felé vezet.”²⁰ Különös erővel támadja – ráczafolva Jászai Oszkár méltató szavaira – a természettudományos szemléletet, hiszen szerintem elsősorban az felelős a nemzetiségi elv túlzott megerősödése miatt. A mából visszanezve félelmesen hatnak a 20. század első felét meg nem érő Kuncz Ignác szavai: „A természettudományi államelmélet a maga materialisztikus irányához akkor volna következetesen hű, ha az államot a fajra, mint kizárólag anyagi momentumra, alapítaná.”²¹ Világosan látszik, hogy Kuncz igazi ellenfele nem egy politikai ideológia vagy attitűd (liberalizmus, nacionalizmus, konzervativizmus), hanem egy világszemlélet: a materializmus. Egész teóriája megbukna azt egy kicsit is befogadó gondolkodásmódban, így a könyve fejezeteit végigkísérik a materializmus árnyával történő szellemi viaskodások.

Ha Kuncz elítéli a nacionalizmust, akkor miért használja ezen ideológia egyik legfontosabb terminusát: a nemzetállamot? Véleményem szerint elsősorban azért, mert egyszerűen nem talált jobb szót. ’Társadalomállam’ – ha lehet ilyet mondani – azért nem volna megfelelő, mert épp a ’társadalom’ szó az, amitől szabadulni akar. E kifejezést egyrészt már felhasználták a zászlajukra tűzték olyan ideológiák, melyek a Kuncz-féle nemzetállammal összeegyeztethetetlenek. Másrészt Kuncz szerint a nemzet magasabb erkölcsi kategória, mint a társadalom, hiszen az utóbbi csak egyének atomisztikus halmazát jelenti, sokmillió egyes ember összességét, míg az államnak egy alanya van, maga a nemzet.²² A ’társadalom’ tehát olyan szó, amit fel akar váltani egy magasabb rendű kifejezéssel, ahogy arra fent utaltunk. Ezért beszél az állami szuverenitás kérdésénél – mint látni fogjuk a későbbiekben – nemzetszuverenitás és népszuverenitás éles megkülönböztetéséről! Szó sincs tehát arról, hogy Kuncz reakciós, ultrakonzervatív módon tagadná a népszuverenitást vagy az alkotmányosságot; éppen ellenkezőleg: meg akarja haladni azt (etikailag) nemzetállami koncepciójával. Ha megfelelő kifejezést keresnénk a Kuncz által elképzelt államra, akkor ma tán nem a nemzetállam, hanem az állampolgárállam kifejezést használnánk. Azonban ez a nyelvi formula is torzít, hiszen ő az állampolgárok etikai közösségéről mint egységes egészből beszél, nem pedig az egyes állampolgárokról.

Arról pedig, hogy Kuncz nem antiliberális, világállami fejtegetései szolgálnak bizonyítékkal: „Az etikai államfogalomnak három nagy fejlődési fázisa van: A községállam, a nemzetállam és az emberiségi állam (világállam). A község- vagy városállam a görög-római kört tölti be dicsőségével. A népvándorlással kezdődik a modern nemzetállam fejlődése, mely korunkban jut teljességre. Az etikai államnak legmagasabb alakja a világállam, vagyis az emberiség mint állam, amely ugyan formailag még nem létezik, de évezredek fejlődésében van, s a civilizáció legkülönbözőbb útjai feléje visznek.”²³ Mi ez, ha nem töröl metszett 19. századi liberalizmus? A világállamhoz természetesen hozzáfűzi, hogy annak szövetségi ál-

¹⁹ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 120.

²⁰ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 120.

²¹ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 120.

²² Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 140.

²³ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 112.

lamnak kell lennie, úgy, hogy az alkotóelemek a nemzetállamok maradnak. A nemzetállamnak szerinte nem szabad úgy feloldódnia a világállamban, ahogy a községállamok szélsőségszerűen feloldódtak a nemzetállamban, hiszen az túlzott centralizációt eredményezne. Ezért is tartja Kuncz az államfejlődés legmagasabb etikai szintjének a nemzetállamot, mert annak a világállam idejében is kimagasló szerepet kell majd betöltenie.²⁴

Kuncz Ignác államfejlődési nézetei már átvezetnének bennünket történelemszemléletének alaposabb szemügyre vételéhez, azonban nemzetállam fogalmának értelmezése indokolja, hogy mélyebben reflektáljunk a Kunczot eddig oly keveset említő történeti szakirodalomra, azaz Gyurgyák János és Vasas Géza értelmezéseire.

Gyurgyák nagyon röviden foglalkozik Kunczcal, a nemzetállam illuzionistáiról írott fejezetének bevezetőjében említi csupán. Alapvetően mégis három állítást sugalmaz: (1) Meghatározó alakja volt a Szent Korona-tant „kidolgozó” (közjogilag historizáló) századvégi jogtörténész-iskolának. (2) A nemzetállami felfogás teoretikusa volt, azaz egyik elméleti megalapozója a magyar nemzetállami igényeknek. (3) Társaival egyetemben az Eötvös–Deák-féle nemzetiségi koncepciót (azaz a többféle nemzetiségből álló egységes magyar politikai nemzet „fikcióját”) fel kívánta váltani az egységes magyar nemzetállam „illúziójával”.²⁵

(1) A Szent Korona-tannal Kuncz külön tanulmányban nem foglalkozott, azt rendkívüli hangsúllyal csupán legelső munkájában kezelte.²⁶ Kétségtelen viszont, hogy idealista módon fontos jelentőséget tulajdonított a történeti jognak mint jogforrásnak, és *A nemzetállam tankönyvé*ben védelmébe vette a történeti alkotmányokat chartális társaikkal szemben: „Amazt a lelkükben, ezt csak zsebükben hordják a polgárok” – ironizált. A magyar alkotmányosságot csak az angollal tartotta összemérhetőnek: „...mint élő, történeti alkotmányok, az emberiség alkotmányos szabadságának erkölcsi erejét képezik” – vallotta büszkén Kuncz.²⁷

(2) Nemzetállami koncepcióját – a fentiekben kifejtett módon – etikai, államfilozófiai elvek alapján építette fel, nem pedig nacionalista szándékból. Sőt, a nemzetállamot – amint láttuk – kifejezetten veszélyesnek, azaz bomlasztónak tartotta az ideális államra nézve. Megítélésem szerint eszmetörténeti szempontból teljesen alaptalan állítás az, miszerint Kuncz Ignác a (nacionalista) nemzetállam illuzionistái közé tartozott, s így teoretikus munkásságával szellemi muníciót adhatott a magyar nacionalista irányzatoknak. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy Kuncz bizonyos részletkérdésekben (például az államnyelv ügye, a nők szavazati joga, nemzetiségi autonómiák elvetése) nem kerülhetett egy platformra nacionalista irányzatokkal, vagy ne szimpatizált volna velük általában is, de az ő meggyőződése teljesen más talajból táplálkozott, mint mondjuk Grünwald Béláé, Beksics Gusztáv vagy Bánffy Dezsőé.

(3) Szintén hibás feltevés, hogy Kuncz elítélte az Eötvös–Deák-féle nemzetiségi törvényt, s fel kívánta váltani egy másik koncepcióval. A maga végletesen idealista módján talán inkább túlságosan is lelkesedett az akkoriban kifejezetten liberális 1868. évi 44. törvényekért. Így ír Kuncz a nemzetiségi kérdésről: „A nemzetiség az ember nagy fontosságú magánjoga. [...] az államoknak a nemzetiségi elv szerinti lerontása vagy fölépítése, visszasüllyedés a népvándorlás korszakába, mikor az emberek állammá tömörülésének alapját nem az állameszme képezte, minthogy ez még kifejlődve nem volt a népek tudatában, hanem a nyelv és a fajrokonság. A jog- és állameszme nem egyes nemzetiségeké, hanem az

²⁴ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 113.

²⁵ Gyurgyák: *Ezzé lett magyar hazátok*, 90–91.

²⁶ Kuncz Ignác: *Az államélet főbb mozzanatai, tekintettel a magyar közjogra*. Pécs, 1870.

²⁷ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 193.

emberiségé.”²⁸ Majd hozzáteszi, hogy az államnak jogában áll az államérdekkel leginkább egyező nemzetiségi érdeket előnyben részesíteni, de csak a többiek jogkörének sérülése nélkül. Kuncz szerint egy felvilágosodottabb utókor csodálkozni fog korának nemzetiségi intoleranciáján. Ugyanakkor védelmébe is vette hazáját: „A magyar állam- és jogtörténetet ezen [toleráns] eszmék átvilágítják. A magyar nemzet sohasem üldözte a többi nemzetiséget. A sz. korona területén élő valamennyi nemzetiség a törvény oltalma alatt kifejtette és kifejtetheti egyéniségét.”²⁹ Az ominózus nemzetiségi törvényről pedig a következőképpen vélekedett: „A kelet-európai nemzetiségi kérdésnek számai hazánkban összpontosulnak, s a magyar nemzet e kérdést nem tekintette gordiusi csomónak, nem vágta ketté, hanem megoldotta: 1868:44. A nemzetiségi küzdelmek a magyar nemzeten súlyos sebeket ejtettek; de e sebeket a nemzetiségi kérdés szerencsés megoldásának babérjai takarják. E kérdésre nézve nem a magyar nemzet Európától, hanem Európa a magyartól.”³⁰ Kuncz vádolható idealizmussal, illúziókkal, azzal, hogy véleménye „köszönő viszonyban” sem volt a valósággal; de a nemzetiségi törvény megtámadásával semmiképpen sem. Figyelemreméltó az is, hogy ennyire húsba vágó kérdéssel csak legelső munkájában (1870) foglalkozott, s teoretikus nemzetállami koncepciójában már nem „ereszkedett le” a valóságnak ezen szintjére.

Vasas Géza tanulmányában több helyet szentelt Kuncz etikai államfogalma értelmezésének.³¹ Világosan kifejti Kuncz álláspontját a nemzetállamról, az önfeláldozó állampolgárok erkölcsi ideáljáról, s plasztikus módon egybeveti Concha Győző kritikájával, azon keresztül éreztetve Kuncz szélsőséges idealizmusát. Vasas Géza Gyurgyákkal ellentétben nem a nemzetiségi törvényt, hanem az államnyelv ügyét találta meg mint fogódzót, aminek segítségével Kunczot be tudta sorolni a tanulmányában szereplő többi gondolkodó közé. Egyébiránt híven idézi őt: „Eszközli a nép személyes egységét az államnyelv egysége, mely minden állami funkcióban (odaértve a községi önkormányzatot) kizárólag alkalmazandó; és melyet minden polgár tudni köteles. Aki nem tudja az államnyelvet, az nem méltó arra, hogy részt vegyen az állami szabadságban, a nemzetnek parlamenti, önkormányzati, és esküdtszéki szervezetében.”³² Vasas szerint Kuncz „grünwaldiánus” módon érvelt, meggyőződése szerint viszont valójában egy elképzelt egyetemes államidea szempontjából vizsgálta a hivatalos nyelv ügyét, s nem a magyarországi nemzetiségi helyzetre kívánt receptet adni. Vasas tanulmányában a dualizmus kori magyar nemzetfelfogásokat vizsgálta, azonban Kuncz Ignác ezen a téren nem tartozik szervesen a többi gondolkodó közé, hiszen neki nem nemzetfelfogása, hanem államfelfogása volt! (Legalábbis tudományos módon kidolgozva.) Jól példázzák ezt Concha Győző írásainak címei is: az egyik Vasas által idézett tanulmány az *Államtani problémák* 1888-ból, míg a másik 1890-ben született *A magyar faj hegemoniája* címmel. Az előbbi értelemszerűen összevethető Kuncz nemzetállami rendszerével, az utóbbi azonban teljesen más lapra tartozik.

Összefoglalóan megállapítható, hogy Kuncz Ignácot és műveit nem nacionalizmustörténeti, hanem állambölcseleti nagytóval érdemes vizsgálnunk. A pontos besorolással adós a történeti szakirodalom, s minden bizonnyal a ’nemzetállam’ elnevezés összetettsége áll e probléma hátterében.

²⁸ Kuncz: *Az államélet főbb mozzanatai, tekintettel a magyar közjogra*, 90–92.

²⁹ Kuncz: *Az államélet főbb mozzanatai, tekintettel a magyar közjogra*, 92.

³⁰ Kuncz: *Az államélet főbb mozzanatai, tekintettel a magyar közjogra*, 95.

³¹ Vasas: *Magyar nemzetfelfogások a dualizmus korában*, II. 101–104.

³² Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 148.

Kuncz Ignác történelemszemlélete és A nemzetállam tankönyve

Miután szemügyre vettük, hogy miről szólhat és miről nem *A nemzetállam tankönyve*, érdeemes tételesen, közelebbről megvizsgálunk. Mivel a mű közel negyedét teszi ki a történelmi, filozófiatörténeti áttekintés, nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy Kuncz mennyire fontosnak tartotta államfelfogásának történeti megalapozását. Történelemszemlélete éppen ebből kifolyólag szélsőségesen preconcepciózus, – ahogy Vasas Géza fogalmazta – a históriát teljes mértékben alárendelte az etika történelemfölötti eszményeinek.³³ Kuncz szavaival mindez így hangzik: „Oly történeti fejlődés, mely nem irányul ideálra, csak félhomályos szendergés.”³⁴ Mint ahogy az egyoldalúan marxista történész keresgéli az osztályharc összetört cserépdarabjait a történelemben, úgy kutatja Kuncz az ideális államfejlődés nyomait az egyiptomi piramisoktól saját koráig. E tárgyban passzív vagy ellenszenves szerzőket és műveket Kuncz félhomályos szendergésnek vagy átmeneti jelenségnek minősít, míg az elméletébe illeszkedőket nagy becsben tartja, hiszen ők vitték vállukon az emberiség ügyét. Történelemszemléletét könnyen ahistorikusnak minősíthetjük, azonban kétségtelen, hogy hatalmas irodalmi anyagot forgatott meg, s megállapításai nem nélkülöznek minden alapot.

Az ókori görögöktől számítja Kuncz az európai értelemben vett állambölcseletet. Platón rendszerét méltatja, hiszen a deduktív szellem uralkodik nála.³⁵ Az ő állama erényszervezet, s mint ilyen, igazságos is. Kuncz, aki a demokrácia eszméjét rendkívül fontosnak tartotta, s egész könyvet szentelt annak,³⁶ Platónnál véli felfedezni a demokrácia gyökereit, mivel osztályrendszere (kormányzók, harcosok, munkások) biztosítja az egyes néposztályok közötti átjárást, tehát itt már nem kasztrendszerről van szó. Nagyra értékeli államfelfogását is: „Plato az egész államot akarja boldoggá tenni, és az egyest csak az egészszel. Nála föltétlenül első az állam. A polgárok is megszűnnének polgárok lenni, ha az államot nem tekintik önmagáért létező célnak, hanem saját egyéni eszköznek.”³⁷ Kuncz saját államának célját szintén önnön magában jelöli meg, és ezen öncélként gyökerei is Platónnál erednek. Ugyanakkor kivétnivalót is talál: a platóni állam kommunisztikus vonásai (nő-, gyermek- és vagyunközösség) borzasztják a nemzetállami gondolkodót, de elfogadja szükségszerűségüket az „emberiség eszmefejlődésének” szempontjából. (Arról viszont, hogy Platón az államot szükséges rosszként határozta meg, mélyen hallgat Kuncz.) A következő bölcselet, akinek gondolatait nagyító alá veszi, természetesen Arisztotelész.³⁸ Őt az indukció módszerével azonosítja: „...arisztotelészi állam nincs, csak arisztotelészi államtan” – jegyzi meg kárörvendően ennek tükrében. Védelmében veszi Platón tanítványával szemben, aki támadja az állam kizárólagos egységének szükségességét. Kuncz szerint Platónnak azért van igaza, mert az egységes államnak fejlettebb az etikai személyisége. A család kérdésében viszont Arisztotelésznek ad igazat, hiszen ő a kommunisztikus alapok helyett a családi szeretetnek tulajdonít kulcsfontosságot. Továbbá Kuncz elismeri még az államformák és hatalmi ágak arisztotelészi megkülönböztetését mint az állambölcseleti fejlődés jeles lépcsőfokát. Érde-

³³ Vasas: *Magyar nemzetfelfogások a dualizmus korában*, II. 103.

³⁴ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 148.

³⁵ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 22–25.

³⁶ Kuncz Ignác: *A demokrácia eszméje és szervezete*. Budapest, 1885.

³⁷ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 23.

³⁸ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 25–28.

kes, hogy a rómaiak közül egyedül Cicero kapott helyet Kuncz értekezésében!³⁹ Nem is túl becsest, szerinte ugyanis a római állambölcelet megrekedt az ókori városfalak között.

Kuncz a középkort is ártalmas időszaknak tartja a politikai bölcelet szempontjából, mivel az kárhóztatta az államot.⁴⁰ Szent Ágoston és Aquinói Szent Tamás gondolatait vizsgálta meg, az előbbi Platónnal, az utóbbi Arisztotelésszel állította párhuzamba, nem alaptalanul. Ágoston esetében kiemeli mélyreható moralizmusát és ebből fakadó jogi szigorát. Aquinói pedig az a véleménye, hogy az arisztotelészi elveket a középkor szolgálatába állította: uralmi felosztása (pápai és úri hatalom) megrekedt korának keretei között. Kuncz szerint a középkor erénye, hogy a népvándorlás megindította a nemzetállami fejlődést; hát-ránya azonban az állameszme gyöngesége, mely az államot magánjogi aktussá degradálta.

Éppen ellenkező véleménnyel volt a reneszánszról, melynek szellemét kedvezőnek ítélte az államra nézve.⁴¹ Már Dante túllép a középkori „két kard” elméletén, azonban Machiavelli a reneszánsz gondolkodás csúcsa.⁴² Kuncz elismeri, hogy két oldala van, s az egyik romlott. Ezt a korabeli itáliai viszonyok elfajulásával magyarázza, és arra biztat, iparkodjunk meglegelni a becsest Machiavelli műveiben. *A fejedelemben* hangoztatott nézetek nem mind igazak; a machiavellizmus pedig bár gonosz elv, mégis ideális iránnyal rendelkezik, mivel mindent az államnak áldoz fel. Megmosolyogtató viszont Kuncz lelkes szimpátiája: „[M.] határtalan szeretetének tárgya a népszabadság és az olasz egység.”⁴³ Ugyanakkor elmarasztalja Machiavelli kereszténységre vonatkozó bírálátát, szerinte tévesen tulajdonít előnyt az antik szellemiségnek és intézményeknek a kereszténységgel szemben.

Kuncz ezt követően „a modern individualizmus irodalmi ébredéséről” értekezik.⁴⁴ Ébresztőként Morust és Bodint jelöli meg. Kuncz vélekedésében a modern civilizáció hozta el az individualizmust, ami sajnos a társaság eszméjében feloszlatta az államot. Ugyanakkor fontos haladási lépcső is az individualizmus az emberiség történetében, hiszen az emberi jogok szempontjából lehet belőle meríteni. *Az Utópiát* nem hóbortnak, hanem komoly műnek tekinti: társadalma példaadó, hiszen monogámián, vallásszabadságon, igazságos büntetőjogon és a munka becsületén alapszik.

Bár a modern individualizmushoz tartozik, a természetjog bölcselei és Spinoza külön fejezetet kaptak.⁴⁵ A természetjog Kuncz nézetében egyszerű jogproduktummá tette az államot, mely így nem etikai alany belső szervezete, hanem egyének egymás közötti viszonya-inak jogi meghatározása. Ezzel Grotius és követői ismét magánjoggá degradálták az államot. Miről is szól a természetjog? Régen az emberek szabadok, egyenlők s állam hiányában szuverének voltak. Szerződéssel megalkották az államot, ezért minden hatalom forrása a továbbiakban a népszuverenitás. Kuncz szerint ezen eszmeiségre átmenetileg nagy szükség volt az emberiségnek: „A természetjog két századon át az Idealismus sasszárnyát kölcsönözte a haladásnak, jobbra tette az embereket; mert tudnunk kell, hogy ideális lelkesedés nélkül nincs igazi haladás. A nemzetállam ekkor még túlságosan magas lépcső lett volna a politikai haladás számára.”⁴⁶ Kuncz a természetjogi bölceletnek fontos szerepet tulajdoní-

³⁹ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 28–29.

⁴⁰ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 30–33.

⁴¹ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 34–42.

⁴² Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 35–42.

⁴³ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 36.

⁴⁴ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 43–49.

⁴⁵ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 50–60.

⁴⁶ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 51.

tott az angol forradalomban.⁴⁷ Meglátása szerint a küzdelemben mindkét fél erre támaszkodott: Hobbes a „kényuralom”, Milton és Locke „a szabadság” mellett írt természetjogi műveket. Bár az utóbbit – mint a mérsékelt népszuverenitás teoretikusát – különösen tiszteli, kritikáját nem tudja elhallgatni: „A népszuverenitásnak ezen praktikus alakja Locke idejében a szabadságnak nagy szolgálatokat tőn, de ma az államot, mint nemzetet, s általán az etikai államfogalmat a társasági állam atomizmusával fojtogatja.”⁴⁸

A felvilágosodás korából Montesquieu-t emelte ki, természetesen fő műve, *A törvények szelleme* miatt.⁴⁹ A francia munkásságát mérőföldkőnek tartja, ám szerinte Montesquieu tévesen vetítette ki saját kora Franciaországát a monarchia általános elméletére, a hatalmi ágak szétválasztásáról szóló tana pedig lényegét tekintve képtelenség maradt. A modern individualizmus tetőpontjával zárul a világtörténeti áttekintés.⁵⁰ Kuncz szerint az embert érvényesítő, de az államot megsemmisítő nagy történeti folyamat a francia forradalomban csúcspontodott ki, melynek elméleti alapját Rousseau és Kant művei adták. Kuncz keserűen konstatálja, hogy ezen gondolkodók is mind megragadtak az atomisztikus népszuverenitás elméleténél, s az államot csupán mint *malum necessarium* említették.

Hasznos megvizsgálni Kuncz gondolkodását saját korával kapcsolatban is!⁵¹ Meggyőződése szerint a 19. század fordulatot hozott az állambölcselet történetében, felemelkedő pályára került többek között az etikai államfelfogás, tehát a nemzetállam teóriája is. Mire alapozza mindezt? Meglátása szerint a megelőző kétszáz év alapvetően szubjektív irányultságú volt, és a világ a 19. században „objektív rendért kezdett szomjazni”. Ennek megfelelően többféle válasz érkezett, például materialista (Hellwald) vagy pozitivista (Comte). Ezek az irányzatok mind tagadták az idealizmust, de az Schelling és Hegel bölcsezetében továbbra is uralkodó maradt: ez az objektív racionalizmus az, ami elvezethet majd az etikai államfogalomhoz. Az objektív irány még a 19. század végén is meghatározó, azonban a természetjog helyét elfoglaló szociológia és a teleológikus világnézet elvetése veszélyezteti létét. Haller, Bentham és Spencer elméletei tagadják az etikai államfelfogást, mivel az előbbi a történeti jogra, az utóbbiak az utilitarizmusra alapozzák – Kuncz szerint szélsőséges – elméletüket. Hasonlóan vélekedett August Comte pozitívizmusáról is, bár érezhetően hatott rá is korának szakadatlan haladáshite. „Mindazonáltal kétségtelen, hogy [Comte] a materializmus felé hajlik. A pozitív filozófia jótékonyan korlátozta a metafizika túlzásait, új világításba helyezte az állam és társadalom fejlődésének törvényszerűségét, de viszont nagy erkölcsi rombolást is vitt véghez, midőn az ideális fölfogást a nemzetek öntudatában elhomályosította, a politikát a természettudomány rabságába vetette. A pozitív filozófia legyőzte a természetjogot, de amit annak helyére állított, afölött nincs okunk örülni”⁵² – panaszkodik Kuncz nem kevés alappal. Kora kiemelkedő politikai gondolkodójának tartotta még a francia Tocqueville-t, azonban éles demokráciakritikáját nem tudta elfogadni.

A tévesnek vagy hiányosnak vélt irányzatok után Kuncz levonja a következtetést, s megvallja saját nézetének alapjait: „Az állam nem felekezeti, de nem is ateista, hanem az ész által fölismert isteni világrenden alapszik.” Ezzel hozza harmóniába transzcendens felfogását és a szekularizációt, majd folytatásként ezt tanácsolja: „Oda kell törekednünk, hogy az ész ideáljait a fejlődés törvényei szerint megvalósítsuk. Törekedjünk az ideálra, de ennek

⁴⁷ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 61–65.

⁴⁸ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 65.

⁴⁹ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 68–72.

⁵⁰ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 73–81.

⁵¹ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 82–99.

⁵² Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 91.

megvalósításában az absztrakt ész egyoldalúsága nélkül, járjunk a fejlődés útján, de azért ne olvasszuk a politikát a természettanba. A divatos pesszimizmust ne vigyük a politikába.”⁵³ Kuncz tehát szellemileg eklektizáló utat ajánl, fel kívánja használni kora irányzatainak minden pozitívumát, s a negatívumokat otthagyni a történelem süllyesztőjében: ennél markánsabb idealizmus aligha létezhet. A tökéletes kiút természetesen az etikai nemzetállam lesz: „Orvosoljuk embertársaink szenvedéseit, törekedjünk a társadalmi kérdés humánus megoldására, de az államot nem szabad pusztá kenyer államának tekintenünk. Az emberi természet sokkal magasztosabb, hogysen azt a kommunisztikus és szocialisztikus állam kielégíthetné. Csak az etikai államfogalom vezetheti a nemzeteket és az emberiséget megelégedésre és az átalakulással járó sok hányattatás után állandó nyugalomra”⁵⁴ – hangsztatja már-már programszerűen a szerző.

Mielőtt kifejtette volna nemzetállami koncepciójának lényegét, még nagyon röviden megfogalmazta a politikatudomány magyar irodalmi vázlatát.⁵⁵ Zrínyi Miklós vagy Kollár Ádám, de Széchenyi, Kossuth és Deák is csak felsorolásban részesült, egyedül Eötvös József kapott több figyelmet. Kuncz kiemelkedőnek tartotta a báró meglátásait a 19. század eszméivel kapcsolatban. A nemzetiség eszméjének túlárada az államok fönnmaradásával ellenkezik, az egyenlőség előretörése pedig kommunizmushoz vezethet. Útmutató tehát a szabadság, melyért Eötvös könyve küzd. A szorosabb értelemben vett kortársak közül a jogász Schvarz Gyula, Concha Győző és Kmety Károly, valamint a publicista Beksics Gusztáv érdemelte ki Kuncz Ignác tiszteletét.

A nemzetállam szervezete

Kuncz a nemzetállam szervezetének ismertetése előtt még érinti a pártok, pártrendszerek kérdéskörét. A párt fogalmát alapvetően két tényezőre szorítja: sok ember közös meggyőződése, illetve az a törekvés, ami ezt a meggyőződést akarja érvényre juttatni. A szerzőnek nincsenek illúziói a pártügys valóságos helyzetéről, ahogy ő mondja: „A pártok mindent színes szemüvegen át néznek. Az apróbb ügyek letaszítják a pártok etikai niveauját és azokat könnyen személyes szövetkezetekké változtatják.”⁵⁶ Ugyanakkor leszögezi, hogy „a párt eszményi fogalmának meghatározásában más kapcsot, mint a tiszta meggyőződést, említünk nem szabad”.⁵⁷ Ezért is jutott el a fenti definícióhoz. Figyelemreméltó viszont szociálpszichológiai megjegyzése: „Minden pártalakulás a népnek lélektani állapotából és a tényleges viszonyokból indul ki. Lélektan nélkül a pártokat megérteni nem lehet.”⁵⁸ Vagyis nemcsak a népet vezetik a pártok, hanem a nép is vezeti a pártokat. A fő törésvonalat a liberalizmus megítélése okozza. „A liberalizmus helyes vagy helytelen megvalósítása, vagy annak ellenzése korunkban a pártalakulás emberiségi alapja. A liberalizmus az államot felszabadította felekezeti, rendi és abszolutisztikus bilincseitől. Az egyént emberi jogokkal ajándékozta meg.”⁵⁹ Tehát két „egészséges” párt van, a konzervatív és a progresszív, s mindkettő liberális, csak éppen az egyik a „történeti folytonosságra”, míg a másik a „haladásra” fektet több hangsúlyt. Az a helyes, ha e két felfogás időről-időre váltja egymást a kormány-

⁵³ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 98.

⁵⁴ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 99.

⁵⁵ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 100–106.

⁵⁶ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 106–107.

⁵⁷ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 106.

⁵⁸ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 107.

⁵⁹ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 107.

rúdnál. Kuncz szerint veszélyből is kettő leselkedik, méghozzá a radikális és a reakcionárius pártok képében. Kuncz Ignác pártszemlélete során tehát nem a magyar viszonyokat vette figyelembe, hiszen a dualizmus kori magyar pártstruktúra még döntően közjogi és nem ideológiai téren hasadt. Inkább az általa legjobbnak vélt angol modellt kívánta idealizálni és mintává emelni, s messze távol esett szemléletétől a pártpolitikát nemzeti vetületbe ágyazni.

Kuncz rendszerében az államot alaptanok és alaperők formálják. Alaptan például maga az államfogalom, melyből kétfélet különböztet meg: etikai és társadalmi.⁶⁰ Művében e kettő egybevetése a fő cél. Ez az a kopoltyú, amin át az egész tankönyv levegőhöz jut: Kuncz deduktív módon kinyilatkoztatja a két államfogalom sajátosságait, majd induktív eljárással alátámasztja a kettő között fennálló etika különbségét. Ez a szemlélet számos alkalommal elvezet a már említett újradefiniálási kényszerhez. „Az etikai vagy személyes államfogalom szerint az állam nem ugyan természeti, hanem etikai, de azért valóságos (reális) személy; a történet produktuma, az erkölcsi világrend fejlődésének legmagasabb földi eredménye. Az állam tehát, mint etikai fogalom, nem a jognak produktuma, nem is pusztán jogi szervezet, s bár annak szervezetében a jog nagy szerepet játszik, lényegileg az mégis tiszta etikai miség, millióknak közös öntudatossága, igazi személyes lét, s mint ilyen önmagának a célja. A társadalmi államfogalom viszont pusztán jogi intézmény, nem igazi, hanem csak jogi, azaz képzeleti személyiség, mely nem is célja önmagának, hanem eszköze az egyénnek.”⁶¹ Tehát a társadalmi államfogalomból ered a társasági állam, az etikai államfogalomból a nemzetállam, az előbbi az önzésen, az utóbbi pedig az önfeláldozáson alapszik.⁶²

Kuncz rendszerének alátámasztásához bevezet egy új fogalmat, az államfajét. Szerinte a fenti két államfogalom helyezkedik el az államfaj fogalmának két szélső pólusán, és az államfajok ezekhez mérten állapíthatók meg. Kuncz négyféle kategóriát különböztet meg. Történetileg államfaj például a teokrácia, de a kereskedő, hűbéri vagy katonaállam is.⁶³ Másik államfaji minősítés a jogállam–rendőrállam szembenállás, hisz ezek intézményi szempontból kategorizálják az államot.⁶⁴ Kuncz szerint a jogállamra nem önmagában, hanem mint az etikai állam egyik sajátosságára kell törekednünk, mert különben ’privatizáló’ eredményre vezet. A rendőrállam viszont a jogállam eszméjének ellentettje: önkény és abszolutizmus, mely megfojt egyént és nemzetet, s mint ilyen lényegileg ellenkezik az etikai államfogalommal. Harmadikként Kuncz bevezet egy relatív államfajt is: a kultúrállamot. Szerinte ezt a megjelölést olyan állam érdemli ki, mely „világtörténeti haladást eszközöl, s előbbre viszi korának civilizációját.”⁶⁵ Végül a negyedik államfaji szempont a kronológiai megközelítés: van antik, középkori és modern állam.⁶⁶ Ezekről Kuncz Ignác a következőket állapítja meg: az antik világban volt állami szabadság, de nem volt egyéni. A középkorban viszont „a nemzet személyes egysége helyett magánszerződések fércelik össze az államot”. A modern állam pedig e kettőből egyszerre merít, s hozza létre etikai, illetve társadalmi államfogalmát.

Az állam eredete szempontjából *A nemzetállam tankönyve* két nézetet fogalmaz meg: történetit és filozófiai. Történetileg nézve „kard-alapította” és „ekevas-alapította” álla-

⁶⁰ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 109.

⁶¹ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 109.

⁶² Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 114.

⁶³ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 124–125.

⁶⁴ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 126.

⁶⁵ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 126–127.

⁶⁶ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 127–128.

mokról beszélhetünk, de egyről bizonyosan nem: természeti állapotról! – vallja Kuncz háttározottan. Szerinte azért nincs és nem is létezett természeti állapot, „mert mindnyájan az emberiség személyes egységének, vagyis a világállamnak nagy fejlődési folyamában vagyunk.”⁶⁷ Filozófiai szempontból a kérdés az, vajon az államot Isten vagy ember alkotta-e. Kuncz fellép a két véglet szembeállítására ellen, s harmóniát ajánl: „Az állam abszolúte isteni mű és abszolúte a természet produktuma. Továbbá az állam abszolúte az emberi ész és akarat műve, mert Isten és a természet az emberi ész és akarat által alkotja az államot”⁶⁸ – vágja ketté így a gordiusi csomót. Érdekes továbbá, hogy nagy szerepet tulajdonít az államok eredete mellett azok enyészetének is, mindkettőt szükségszerűségnek tartva az államfejlődés alakulása szempontjából.

A nemzetállam fent ismertetett fogalmának egyik legradikálisabb tétele az, hogy az állam célja önmagában van. Ez valami borzasztóan bürokratikus, diktatórikus gondolatnak tűnik, s nem véletlen, hogy a szerző külön fejezetben kívánta ezt az öncélt kifejezni.⁶⁹ Rendszerében a társasági államfogalomnál nincs állami öncél, hanem az egyénnek van célja, melynek eléréséhez eszközként tekint az államra. Ezt a felfogást tartja morális szempontból rendkívül károsnak Kuncz: „Ha az állam csak az egyének jóléte végett van, akkor nevelőházzá lesz, és kommunizmusra vezet.”⁷⁰ Ezzel ellentétben az etikai államfogalomnál az állam elsősorban öccéllal rendelkezik, melynek feladata a kultúrállami szint elérése, azaz a szellemi és anyagi tőke lehető legteljesebb érvényre juttatása. Ez az öccél azonban nem jelenti azt, hogy az állam az egyes emberrel ne törődne, másodsorban az is feladata. Az állami öccél Kuncz rendszerében tehát kettős értelemmel bír: az állam szempontjából állandó törekvést jelent a kultúrállami lét irányába, az egyén szempontjából pedig a jogállamiság biztonságát garantálja.

Kuncz Ignác igazi vesszőparipája – amivel zárja az állami alaptanok elemzését – az állam és a társadalom megkülönböztetésének kérdése. Megítélésem szerint e kettő alaki szétválasztása adta azt az alapot, melyre később egész nemzetállami rendszerét felépíthette.⁷¹ Ha az államot és a társadalmat filozófiai síkon el tudja választani egymástól, akkor lehetősége nyílik nemzetállam és társasági állam megkülönböztetésére, ahogy azt fent taglaltuk. Ez az a szillogizmus, amin áll vagy bukik az etikai államfogalom. Ahogy Kuncz fogalmazta vetélytársainak: „Eszméim ellenzőit várom a harctéren. De legyen a harc döntő. Vagy az elvet kell megtámadni, vagy annak keresztülvitelét.”⁷² Ennek tükrében már érthető, miért iparkodott olyan sokat ennek a terminológiai kérdésnek a körülbástyázásán.

Kuncz Ignác szerint állam és társadalom csak alakilag különböztethető meg, és nem anyagilag. A társadalom – ahogy azt szokás gondolni – egy embersokaság, tehát az emberek életviszonyainak nagy organizmusa, melybe az emberek a maguk egyéni személyiségét és magánérdekeit beleélik. Az államot pedig egy hatósági szervezetnek szokás gondolni, mely uralkodik a társadalom fölött, szervezve annak életét. Kuncz szerint azonban ez nem állam, hanem bürokratikus abszolutizmus. Az állam valójában szintén életviszonyok nagy organizmusa, csak ebbe az emberek nem egyéni személyiségüket és érdekeiket élik bele, hanem a nemzet személyiségét és érdekét! Így emeli Kuncz az államot anyagilag a társada-

⁶⁷ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 129.

⁶⁸ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 131.

⁶⁹ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 134–138.

⁷⁰ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 136.

⁷¹ Vö.: Kuncz Ignác: *Állam és társadalom*. Magyar Philosophiai Szemle, 7. évf. (1888) 5–6. sz. 403–428.

⁷² Kuncz Ignác: *Az állam, mint nemzet*. Magyar Philosophiai Szemle, 6. évf. (1887) 1. sz. 46.

lom mellé, majd alakilag (etikai minőségében) följe. Ha egy közösség csak társadalom, akkor háború esetén az emberek elmenekülnek, de ha nemzet, akkor fegyvert ragadnak! – folytathatnánk az eszmefuttatást. S ha az állam maga a nemzet, tehát etikailag a legmagasabb rendű közösség, akkor nyilván nem lehet egy bürokratikus hatóságszervezet vádjával illetni. „Az ember mind az államot, mind a társadalmat közvetlenül éli, mert épp úgy állami, mint társadalmi lény; vagyis rendeltetése egyfelől egy magasb etikai személyiségbe olvad, másfelől saját személyiségét érvényesíti.”⁷³ Az állam társadalmasítását kora egyik legnagyobb veszélyének tartotta Kuncz: „A társadalmi vízőzön gazdasági oldalról ma is fenyegeti az államot.”⁷⁴ Merész hasonlatnak tűnhet, de Kuncz polémiaja államról és társadalomról leginkább a reformáció korának átlényegülés-tannal kapcsolatos vitáival állítható párhuzamba. Ahogy teológiai értelemben minden további dogmatikai következmény Krisztus jelenlétén vagy jelen nem létének múlik, úgy az állambölcsélet szempontjából etikailag minden további következmény azon múlik, hogy az államban személyesen jelen van-e a nemzet vagy sem. Mert ha igen, akkor az államnak kiemelt szerep, öncél juttatható, akkor elmondható, hogy az állam maga a nemzet!

Milyen alaperőket tart Kuncz lényegesnek az állam szempontjából? Elsőként a terület kérdésével foglalkozik, s a felvilágosodás jellemző tézisével azonosul: „Szabadság és haladás hazája a mérsékelt öv.”⁷⁵ Ugyanakkor minél műveltebb a nemzet, annál kevésbé van kiszolgáltatva a terület és az éghajlat sajátosságainak. A természetes határokat méltányolja, de úgy véli, azoknak elvvé emelése ellenkezik a civilizáció irányával. Végül kiemeli, hogy csak elegendő területtel rendelkező állam lehet kultúrállam és gazdaságilag független, a városállami felfogást hátra kell hagyni a történelemben.

A második legfontosabb alaperő a népesség: „A nép, vagyis az államot képező emberek összessége, mint történetileg kifejtett etikai személy, azonos fogalom a nemzettel. Alapja a család, mint a szintén századokat átkaroló etikai egység. Az állam és a család sokszorosan összefügg egymással. A történeti kontinuitás félbeszakítása megöli a nemzeteket.”⁷⁶ A nép fogalma tehát azonos a nemzetével! A népességet azonban nemcsak etikailag, hanem jogilag is szükséges meghatározni. Kuncz szerint ez utóbbi nem más, mint az állampolgárság intézménye, tehát a „közjogi kapocs, s az ebből folyó törvényes ortalomnak bizonyos egyenlősége”.⁷⁷ A nemzetállam etikai fogalmával azonban összeegyeztethetetlen a kettős állampolgárság: „Polgára csak egy államnak lehet az ember, mert lehetetlen két állam személyes életét lelkünkben hordani. A vegyes állampolgárság egyik, vagy mindkét állam iránt etikai tartalom nélkül való üres jogi forma.”⁷⁸ Szintén a népesség témájához tartozik a szociális kérdés. Kuncz szerint vannak erényei a nagy, közepes és kis vagyonoknak, de a nyomornak nincsenek. Az utóbbi felszámolása folyamatos javulás a történelemben, ezért az idő sokkal jobb választ ad a problémára, mint állam és társadalom felforgatása, azaz bármiféle forradalom.

A társadalom szerkezetét is államformáló alaperőnek tartja a szerző. Társadalomszemléletét jól illusztrálja a cím: „*A népelet tényleges osztályai*”. Alapvetően négy osztályt különböztet meg. Az arisztokrácia politikai szerepét elismeri, de ezen réteget a múlt maradványának véli. A középosztályt a leghasznosabb csoportnak tartja, melynek fő jellemvonása

⁷³ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 141.

⁷⁴ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 142.

⁷⁵ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 143.

⁷⁶ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 148.

⁷⁷ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 149.

⁷⁸ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 150.

a szakszerű munka. Élesen elkülöníti egymástól a paraszt- és a munkásosztályt. Parasztnak lenni nemcsak munkakör, hanem szemlélet- és életmód kérdése is, ezért Kuncz parasztnak csak a földdel rendelkező földműveseket tartja. A munkásosztályt osztja tehát két részre: városi és mezői munkásságra. Szerinte ez a réteg még kifejlődőben van, s ha rossz irányban kíván érvényesülni, akkor az katasztrófához vezethet. „Lelkében még ma értelmi éj, gyakran a gyűlölet villámaival.”⁷⁹ Kuncz szerint mindenki saját osztályában töltheti be legjobban feladatát, azonban ez nem vezethet kasztrendszerhez: állami feladat a társadalmi osztályok közötti átjárás biztosítása! Civilizációs folyamatnak látja a társadalmi osztályok közeledését, melyet minden visszássága ellenére kívánatosnak tart. „Ami az osztályok jövőjét illeti, bizonyos, hogy az osztályok közeledése dacára, két osztály mindíg lesz az emberiségnek, egyik mely elméjével, másik mely izomerővel dolgozik.”⁸⁰

Alaptanok és alaperők után alapjogok – szabadság és egyenlőség – feltárással folytatja gondolatmenetét a tankönyv. A szabadság fogalmát kiemelkedően fontosnak tartja, kétféle típusát különböztetve meg: egyéni és politikai szabadságot.⁸¹ Kuncz szerint sokan szélsőségekbe esve az egyiket érvényesíteni akarják a másik fölött. Az előbbire példa az általános választójog, az utóbbira pedig az olyan politika, mely sérti a polgárok sarkalatos jogait. De melyek is ezek? Kuncz tizenkettőt sorol fel: életjog, becsületjog, személyes szabadság, lakásjog, tulajdonjog, a munkaszabadság joga, az egyesületi jog, a népgyűlés joga (azaz gyűlekezési jog), a kérelmezési jog, a vallásszabadság, a tudományszabadság és végül a sajtószabadság joga. Ezek közül számos önmagáért beszél, de van, amit érdemes jobban szemügyre venni. Meglepőnek tűnhet például a lakásjog ilyen mértékű preferálása, mely Kuncz Ignác személyiségéből is fakadhat. „Állam és sajtó, – fontos eseteket kivéve – tisztelettel állnak meg a lakás küszöbén. A lakás szellemi és etikai mélység, különösen a családi érzelm fejlődésének helye. A lakás szentségének öntudata erőt ad a nemzeti szabadságnak is, azért minden lakásjogot úgy kell megvédeni, mintha azon lakásban az egész nemzet laknék.”⁸² Érdekes még, hogy jogásként milyen fontosnak tartja a kérelmezési jogot a politikai életben. Ez az a jog, ami garantálná az önkény kizárását, s azt, hogy bizonyos politikai erőt vagy szándékot semmibe lehessen venni. Kuncz – saját korának megfelelően – kétféle kérelmezési jogot különböztet meg. Az egyik az, amikor még az alkotmányért kell küzdeni; ebben az esetben nemzeti (rendi) parlamentek kérelmezik az alkotmányt az uralkodótól. A másik az, amikor már alkotmányos állapotok uralkodnak, ekkor a nép kérelmez reformokat a parlamenttől. (Ez utóbbit az angol parlamentarizmus példájával illusztrálja.) Figyelemreméltók gondolatai a sajtószabadság kétélűségéről is.⁸³

Kuncz mélységesen megveti az egalitarizmust: „Egészen egyenlők, materiális értelemben, csak mint élvező állatok lehetünk. A materiális egyenlőség a gyomor elve; nem a fejé, nem a szívé.”⁸⁴ E helyett az arányos egyenlőséget hirdeti, tehát a joggal együtt kell járjon a kötelesség is. Ezt a nézetét a szerzett jogokra érvényesíti, emberi jogok tekintetében eredendő és teljes egyenlőséget hirdet. A politikai jogokat viszont a „nemzeti jogból” dedukálja, ami nem más, mint a nemzetszuverenitás. Kuncz nézetében a politikai jogokat tehát nemzetállami érdek szempontjából kell megosztani: ezért elvetendő az általános választójog, mert az egyéni jog diadalát jelentené a nemzeti jog felett. Ezen a ponton jut el a női

⁷⁹ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 160.

⁸⁰ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 161.

⁸¹ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 164.

⁸² Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 167.

⁸³ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 174–175.

⁸⁴ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 176.

emancipációhoz. „Megkülönböztetendő e kérdés a társadalom és az állam szempontjából. A társadalomban el kell fogadnunk a nőemancipációt, az államban nem.”⁸⁵ Nézete szerint a nemzet alapja a család, nem pedig az egyén. Tehát egy választáson a család adja le szavazatát, a családfő vezérletével. A nők tehát ebben az értelmezésben képviselve vannak a parlamentben, csak úgy, mint a gyermekek. Kuncz szerint, ha a népszuverenitás elméletét hirdetőket következetesen járnának el, akkor választójogot kellene adniuk a nőknek. A nemzetállam viszont e csekély politikai hatalom helyett jelentős etikai szerepet kínál. „A nemzet nemcsak jogi szervezet, hanem etikai személyes lét. A nemzetszabadság éppúgy árad a nőre, mint a férfira, csak hogy a nő e szabadságot nem mint népvezér, hanem mint a család angyla gyakorolja. A nemzet, mint aktív államalany, a család egysége alapján szervezendő, de a nők politikai joga a család politikai szétbontása.”⁸⁶ Ez a kissé papírszagú elmélet – bár nem nélkülözi a logikát – aligha jelenthetett elegendő szellemi muníciót e nagy társadalmi birkózásban.

Az alapjogok értelmezése kapcsán megkerülhetlenné vált az államhatalom fogalmának tisztázása, így a szerző ennek szentelte a következő fejezetet. „Az államhatalom a legmagasb emberi hatalom, mint személyes lét, a nemzeti gondolkodás-, akarás- és cselekvésnek ereje és képessége.”⁸⁷ A kérdés csupán az, hogy kit illet e hatalom. Kuncz rendszerében a nemzetet, hiszen a nemzet maga az állam. Ezzel szemben áll a társasági államfogalom: hiszen ott legyen szó önkényről (egy ember/csoport) vagy népszuverenitásról (azaz sok egyes ember halmaza), nem a nemzeté a hatalom, azaz nem beszélhetünk nemzetsuverenitásról. Kuncz szerint a nemzetállam a nemzetsuverenitásból fakad, ami etikailag magasabb rendű, mint a népszuverenitás, hiszen az utóbbi csak mennyiség, de nem minőség szempontjából különbözik az önkényuralomtól.

A nemzetsuverenitásból ered Kuncz Ignác sajátos felfogása az államhatalom különböző ágairól. Mint orgánumokról beszélhetünk törvényhozó, kormányzó és bírói hatalomról. A hatalmi ágak szétválasztása az állambölcselet nagy kérdése évszázadok óta. Kuncz szerint helytelen kifejezés a szétválasztás, mivel a hatalom (ami a nemzetsuverenitásból ered) nem osztható fel, hiszen a főhatalom egy. „A nemzet mindegyik hatalmi ágban önkontrollra szervezendő. Az ellenőrzést nem gyakorolja három különböző politikai személyiség kölcsönösen egymás iránt, hanem mindig az összes állampolgárokból jogilag és etikailag szervezett nemzet, mindig ugyanaz az egész nemzet önmaga iránt. Ez tehát nem a politikai alanyoknak egymás közötti külső kontrollja, hanem a nemzetnek belső önkontrollja. A nemzet hármas szervezetben ellenőrzi magát, de mindig maga-magát ellenőrzi. A nemzetállamban csak nemzetjogkör van, és minden politikai jogkör a nemzetjogkör létalakja.”⁸⁸ Kuncz tehát a gyakorlat szempontjából ugyanúgy a hatalmi ágak ellenőrzéséről beszél, csak mindezt más elméleti megalapozottsággal (önkontroll) képzei. A költői kérdés ezek után ismét csak az, hogy mit ér egy ilyen magas röptű idea kinyilatkoztatása az állam valóságos életére vonatkozóan.

Kuncz Ignác könyvének második fejezetét alkotmányról és államalkatokról vallott nézeteivel zárja.⁸⁹ Ahogy arról már a fentiekben szó volt, a hagyományos felosztás alapján ő is chartális és történeti alkotmányokról beszél, s természetesen az utóbbiakat tartja az ideális államfejlődés alapvetésének. A magyar történelemben időnként vésziesen felbukkanó okt-

⁸⁵ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 178.

⁸⁶ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 179.

⁸⁷ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 181.

⁸⁸ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 189–190.

⁸⁹ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 191–239.

rojált alkotmány fogalmát mélységesen megveti, hiszen az a nemzetállam etikai fogalmának szempontjából „logikai és jogi lehetetlenség”. Még az erős etikai súllyal bíró történeti alkotmányok sem nélkülözhetik az alkotmánybiztosítékokat, a szerző ezek közé sorolja a királyi, miniszteri és katonai esküket, de a sajtószabadságot és az önkormányzati rendszert is.

Államalkaton az alkotmány azon részét érti, mely meghatározza a szuverenitás alakját. Nemzetszuverenitás szempontjából két államalkat létezik, a *respublica* és a *monarchia*, az előbbi közvetlen, az utóbbi közvetett nemzetszuverenitással bír. Tehát a monarchiát az különbözteti meg, hogy ott a „nemzeti önszemélyesítés egy emberben történik”. A továbbiakban a nemzet állami szervezéséről ír, mely szerinte történhet arisztokratikusan vagy demokratikusan, illetve a legszerencsésebb esetben mindkét módon.⁹⁰ A demokráciát és a köztársasági államalkatot is az antikvitásból eredezteti, de azokat élesen elhatárolja modern kori változataiktól. Érdekes, hogy a köztársasági elnök megválasztását a parlament részéről tartja ideálisnak, hiszen a nép által választott államfő (mint III. Napóleon) könnyen a „*cezarizmus*” útjára léphet.⁹¹ Monarchia esetében három típusú szélsőséget különít el: felekezeti, udvari és fölvilágosodott abszolutizmus. Kuncz végső következtetésében arra az álláspontra jut, hogy a történeti alkotmánnyal rendelkező, de demokratikusan szervezett alkotmányos monarchia a legideálisabb állam, ami csak létezhet. A végső érv természetesen az angol és magyar jogtörténet kimeríthetetlen példatára.

Nem maradhat megválaszolatlan a konföderáció kérdésköre. Kuncz Ignác szerint határozottan meg kell különböztetni a szövetségi állam fogalmát az államok szövetségének fogalmától. „A szövetséges állam egy nemzet, az államok szövetsége több nemzet.”⁹² Ebből is látszik, mennyire elutasítja az etnikai szempont bevitelét a nemzetfogalomba. Ha a konföderációnak közös uralkodója van, akkor a szövetséges állam perszonális uniót (Magyarország és Ausztria), az államok szövetsége pedig reáluniót jelent (Aragónia és Kasztília).

Amennyiben alkotmányról beszélünk, meg kell határozni az alkotmányozó hatalom fogalmát is.⁹³ Kuncz szerint a társasági államfogalomnál élesen különválnak az alkotmányozó és az alkotmányozott hatalom, tehát beszélhetünk alkotmányozó nemzetgyűlésről, ami majd az alkotmány kidolgozásával és beiktatásával feloszlik, hogy választás útján megalkuljon a törvényhozó parlament (ez lenne az alkotmányozott hatalom). Az etikai államfogalom ezt természetesen meghaladja, hiszen ott e két hatalom egy, mégpedig az összes polgárokból szervezett nemzet, a maga parlamentjével. Így logikai lehetetlenség, hogy egy ilyen államban alkotmányellenes törvényt hozzon a parlament! S a bírói hatalom is csak gyakorlatban ítélkezhet a törvények felett, azokat – ahogy Kuncz mondja – „*in abstracto* meg nem semmisítheti”.⁹⁴

A parlamenti kormányrendszert egyébiránt az alkotmányfejlődés egyik csúcának tartja, mely szerinte a legnemesebb kormányzási forma, ami addig létezett. „Ez az észszuverenitás rendszere”, azaz „a rábeszélés, belátás és meggyőződés által történő kormányzás”.⁹⁵ Cáfolni kívánja az általános vélekedést, miszerint az alkotmányos monarchiák parlamenti rendszere veszélyeztetné a király hatalmát. Éppen ellenkezőleg – mondja Kuncz –, a király hatalma erősebb és tartósabb, mint az abszolút rendszerekben, mert itt a „meggyőzések

⁹⁰ Vö.: Kuncz: *A demokrácia eszméje és szervezete*. 1885.

⁹¹ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 210.

⁹² Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 220.

⁹³ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 224–226.

⁹⁴ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 225–226.

⁹⁵ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 227–234.

felett uralkodik”. Nagy előnye még a parlamentarizmusnak, hogy kizárja az önkényuralom lehetőségét, hiszen bizalomvesztés esetén a kormány kénytelen meghátrálni. „Ez az állapot [a bizalomvesztés utáni], mely a parlamentarizmus morálja szerint sokáig semmi esetre sem tarthat és így az államhatalmi szervezetben az állam belső meghasonlása állandóvá nem fajulhat, hanem csak átmeneti marad. A parlamenti kormányrendszer mellett az állam sohasem lesz olyan, mint az ingatag, gyöngé ember, aki magát elhatározni nem tudja, föltéve mindig, hogy az illető államban e rendszer egészséges és hatalmas pártéletem alapszik, és nem pusztá látszat.”⁹⁶ Kuncz tankönyvét böngészve az olvasó hiába keresi a gyakorlati vonatkozásokat. Talán a kérdést fordítva kellene feltenni: mi van olyankor, ha ezen etikai elveknek még csak töredéke sincs meg a valós államéletben?

A törvényhozó hatalom – mint fent láttunk – különös súlyt kapott Kuncz rendszerében.⁹⁷ Nézete szerint országgyűlési képviselő csak országosan ismert személy lehet, aki a választóinak nem eszköze, hanem vezérője, aki nem borulhat le választókerületének „localis érdekei előtt”, hanem a nemzet szellemét jeleníti meg. A fentiekre jellemző logika itt is érvényesül: mind a rendi, mind a népképviselői parlament atomisztikus emberképviselő, helyette nemzetképviselőre van szükség. A nemzetállam szempontjából a két kamara rendszer az ideális, hiszen a cél nem a képviseltek akarátának, hanem a nemzeti érdekeknek „napfényre hozatala”. „A felsőházba az ősi erényt vigyük be törvényes megjelöléssel; a személyes érdemet a korona kinevezése útján; az alsóházba mind az ősi erényt, mind a személyes érdemet választás útján.”⁹⁸ Kuncz a választási rendszerben elutasítja a decentralizmust, károsnak tartja a választókerületi rendszert. Nézete szerint mindenkinek a fővárosban kellene szavazni, méghozzá többes szavazat leadásával, tehát különféle cenzusok (műveltség, vagyon, hivatal) alapján egyesek több szavazattal bírnának. Mélységesen megveti a titkos szavazást (mely a magánjog önzése), s a nyílt szavazást tartja megfelelőnek. Kuncz szerint 400–600 tagú alsóházzal és 200–400 tagú felsőházzal érdemes számolni, ahol a képviselők megbízása öt–hét évre szól. Az államfőt széles jogkör illetné (feloszlátás joga, abszolút vétő), míg a két kamara azonos jogállású lenne.

A kormányzati hatalom feladatát a kormányzásban és a közigazgatásban látja Kuncz.⁹⁹ Szigorú miniszteri felelősséget követel mind politikai, mind jogi értelemben. Ezt az elvet következetesen érvényesíti a bürokrácia alsóbb szintjein is: egy hivatalnoknak magánjogi, büntetőjogi és fegyelmi felelősséget kell viselnie; magasabb beosztás esetén politikait is. Az önkormányzat kérdéskörében ismét új fogalmat alkotott: állami önkormányzat.¹⁰⁰ Ebből dedukálja minden helyi önkormányzat politikai hatalmát. A másik kiemelt téma – amivel a szerző publicisztikájában is nagyon sokat foglalkozott – a közigazgatási bíráskodás.¹⁰¹ Nemzetállami koncepciójában e jogkör nem a bírói, hanem a kormányzati hatalmat illetné. Kuncz ezzel a felfogásával váltotta ki leginkább szakmájának megrökönyödését: Concha Győző könyörtelenül lesújtott rá bírálatában.¹⁰²

⁹⁶ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 234.

⁹⁷ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 227–234.; 248–292.

⁹⁸ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 265.

⁹⁹ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 293–361.

¹⁰⁰ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 329–341. (vö.: Kuncz Ignác: *Állami önkormányzat*. Budapest, 1897.)

¹⁰¹ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 355–375.

¹⁰² Concha: *Államtani problémák*, 523–525.

Kuncz az igazságszolgáltatásban az angolszász esküdtszéki rendszert véli ideálisnak.¹⁰³ Szerinte a népbírák testülete mint „etikai egész” magasabb rendű és természetű, mint a hivatalnok-bírák rendszere.

Végül Kuncz az államhatalmi ügykörökről értekezik.¹⁰⁴ Szerinte ezek a következők: (1) Népeségügy. Ide tartoznak a statisztikai, demográfiai feladatok, az egészség- és családügyi kötelezettségek. (2) A formáljog megvalósítása. E különös elnevezés két fogalmat takar, egyrészt a biztonsági rendszetet (rendőrség, határvédelem, titkosszolgálat), másrészt az igazságügyi politikát. A többi ügykör jelentősége önmagáért beszél: (3) oktatásügy, (4) közgazdaság és pénzügy, (5) hadügy, (6) külügy. Figyelemreméltó, hogy Kuncz nemzetállami felfogásából adódóan rendkívüli hangsúllyal kezeli az oktatásügy szerepét!

Kuncz Ignác további művei és bírálói

Kuncz első komolyabb műve huszonkilenc esztendőskorában, 1870-ben jelent meg Pécsen. Ez nem véletlen, hiszen ekkoriban a baranyai megyeszékhelyen tanított. Munkájának címe: *Az államélet főbb mozzanatai, tekintettel a magyar közjogra*. Ami rögtön szembeűt, az, hogy gyakorlatiasabb kérdésekkel is foglalkozik, mint a későbbi Kuncz-írások. Például Kuncz vélekedését a magyarországi nemzetiségi kérdéstről – ahogy azt fent idéztem – ebben a munkában találhatjuk meg.¹⁰⁵ De olvashatunk a *Hármaskönyvről* vagy a Horvát–Szlavón–Dalmát társországek „különös jogkútfőiről”, sőt a magyar királyt illető „ál-lamfenségről” is.¹⁰⁶ E munka teljes mértékben a kiegyezés hatása alatt áll, sőt talán azt akarja igazolni és folytonosnak, legitimnek feltüntetni a magyar jogtörténetben.

A *demokrácia eszméje és szervezete* című műve 1885-ben látott napvilágot. Kuncz Ignác itt már tényként közli elméletét a nemzetállamról, s ennek tükrében vizsgálja a demokráciát. Szerinte a demokrácia nem más, mint „a személyes képességnek és személyes érdemnek érvénye az emberi összéletben függetlenül származástól és vagyontól.”¹⁰⁷ Ugyanakkor óva int, hogy e magas ideát a népszuverenitás útján át keressük, mert az csak „quantitative és nem qualitative” különbözik bármiféle egyéni zsarnokságtól. A minőségi különbség természetesen a nemzetállami gondolat: „A népszuverenitás szerint minden a nemzet nevében történik, a nemzetsuverenitás szerint minden a nemzet által, és pedig monarchiában, republikában egyaránt.”¹⁰⁸ A demokrácia ócsárlói Kuncz szerint sokszor abba a hibába esnek, hogy „oly jelenségeket sorolnak annak sajátságai közé, melyek ahhoz csak külsőleg tapadnak”.¹⁰⁹ Kuncz fontosnak tartja az arisztokráciát is, melyet az „ősi erény” hordozójának vél, s mint ilyent, kitűnőségnek. De szerinte a demokrácia is kitűnőség, méghozzá az egyéni érdem kitűnősége. Minőségi különbség tehát nincs a kettő között, mennyiségi viszont van, ezért mindkettő megtartásával a demokráciát érdemes hangsúlyozni.

A demokrácia szervezetének kiépítése állami feladat, ami Kuncz szerint két dolgot foglal magában. „Először: a nemzeti gondolkodás-, akarásnak és cselekvésnek személyes érdemen nyugvó elemei mindenütt, a palotában és gunyhóban egyaránt összegyűjtendő, és

¹⁰³ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 375–385.

¹⁰⁴ Kuncz: *A nemzetállam tankönyve*, 385–435.

¹⁰⁵ Kuncz Ignác: *Az államélet főbb mozzanatai tekintettel a magyar közjogra*. Pécs, 1870. 90–92.

¹⁰⁶ Kuncz: *Az államélet főbb mozzanatai tekintettel a magyar közjogra*, 15–16.; 19.; 115–132.

¹⁰⁷ Kuncz: *A demokrácia eszméje és szervezete*, 5.

¹⁰⁸ Kuncz: *A demokrácia eszméje és szervezete*, 9.

¹⁰⁹ Kuncz: *A demokrácia eszméje és szervezete*, 14.

a nemzetnek állami, azaz: személyes egységébe foglalva, hatályossá teendő, részint a központon, részint az önkormányzatokban. Másodszor: A nemzet eszméje által áthatott személyes érdemet folytonos fejlődésben kell tartani, előmozdítani, s ahol nem létezik, fölébreszteni. E kettő együtt az állami értelemben vett demokrácia. E szervezetben a principium materiale a személyes érdem. A principium formale a nemzet eszméje.”¹¹⁰

A demokrácia eszméjének és szervezetének taglalásához – *A nemzetállam tankönyvéhez* hasonlóan – történeti áttekintést is csatolt Kuncz; ahogy ő fogalmaz: „A kifejtett elvek bírálatos alkalmazása a demokrácia világtörténeti fejlődésére és alakzataira.”¹¹¹ E zárófejezet azért is érdekes, mert tán kevésbé hemzseg elnagyolt és túlzó történeti megállapításoktól. Ennek oka az lehet, hogy a szerző itt egy konkrétabb témát ragadott meg, s inkább különféle gondolkodók demokrácia-nézeteinek ütköztetésére, mint saját elvének minden áron történő keresztülvitelére használta fel a történelmet. Így eljutott olyan dilemmák tárgyalásához is, mint a francia és az amerikai államrendszer összemérése vagy a parlamenti kamarák kérdésköre.

Harmadik nagyobb munkája nem volt más, mint 1896-os akadémiai székfoglalójának írott változata: *Állami önkormányzat*. Mit is rejt ez a különös, látszólag ellentmondó cím? „A legélesebb ellentétben áll jelen dolgozat azzal a fölfogással, mely az önkormányzatot minden további megkülönböztetés nélkül, mint az államigazgatás ellentétét tünteti föl.”¹¹² Kuncz szerint az önkormányzatról akkor beszélünk, ha egy „alany maga magát kormányozza”. Azonban a nemzetállamban csak egy szuverenitás van, méghozzá a nemzeté, s azzal szemben nem állhat semmilyen helyi politika. Kuncz rendszerében helyi ügyek vannak csupán, de helyi érdekek nincsenek, hiszen csak államérdek van. Tehát a helyi önkormányzatok működésének elve nem magyarázható az államigazgatás ellenében létrejött politikai autonómiával, hanem csak az állami önkormányzattól (nemzetszuverenitástól) vezethető le minden helyi önkormányzat: „A szoros értelemben vett állami önkormányzat tehát nem egyéb, mint a nemzet aktív államalanyiségének érvényre jutása az államigazgatás partikuláris szervezetében.” Mindenesetre e munkában is jól érzékelhető az a szerzői szándék, amely az etikai rendszerezés igénye folytán új fogalmakat kíván létrehozni. Az állami önkormányzat azonban csak terminológiai szempontból jelent újat, Kuncz szerint ez egy történetileg kifejtett rendszer, melynek legjobb példáját az angol és magyar alkotmánytörténet adja.

Összességében megállapítható, hogy Kuncz nagyobb terjedelmű munkái közül az akadémiai értekezések szoros összefüggésben állnak nemzetállami koncepciójával. Ez már csak keletkezésük idejéből is fakad. Első könyve ellenben még a „közjogilag historizáló” jogtörténész, nem pedig az állambölcsező munkája.

Kuncz Ignác egész életében szakadatlanul közölt írásokat különböző periodikákban. Ezeken keresztül jól érzékelhető az a folyamat, amire már a fentiekben is utaltunk: pályája során egyre inkább elfordult szakmájának gyakorlati kérdéseitől, s inkább az állambölcselet és a politikai filozófia tudományában mélyült el. Tanári praxisának utolsó állomáshelyén, Kolozsvárott már nem is közjogi, hanem politikatudományi kurzusokat vezetett.

Kuncz Ignác természetesen nem politikai újságokban, hanem szaktudományi folyóiratokban fejtette ki nézeteit. A Dárday Sándor szerkesztésében megjelenő *Közigazgatási Lapok* oly mértékben szaktudományinak számított, hogy elegendő mennyiségű magyarországi olvasóközönség hiányában mindössze két évig tudta magát fenntartani 1877–1879 kö-

¹¹⁰ Kuncz: *A demokrácia eszméje és szervezete*, 27.

¹¹¹ Kuncz: *A demokrácia eszméje és szervezete*, 39–69.

¹¹² Kuncz: *Állami önkormányzat*, 11.

zött. Kuncz természetesen a lap címéből adódó témában írt cikkeket, melyek rövid folytatásokban jelentek meg, például *A közigazgatás jelentősége a szabadság szempontjából*, *Észrevételek a közigazgatási bíráskodás kérdéséhez*, *A közigazgatási bíróság fegyelmi választmánya* vagy az *Észrevételek a közigazgatási bíráskodás fölött*. Láthatóan nagyon érdekelték Kunczot az akkori közigazgatási reformokkal, törvényjavaslatokkal kapcsolatos viták, bár ezen tanulmányokat is mind-mind elméleti megközelítés ihlette. Foglalkozott persze gyakorlati kérdésekkel is, például a *Mely irányban véd a mentelem?* című munkájában (1878) a képviselői mentelmi jogról értekezett. Ami azonban a nemzetállami koncepció szempontjából lényeges, az, hogy már e lap hasábjain megjelent egy tanulmánya *Az állam és társadalom alaki megkülönböztetése* címmel, tehát nagyszabású elméletének gyökerei legalább 1877-ig visszanyúlnak. A *Közigazgatási Lapok* 1879-es megszűntével Kuncz hasonló tárgyú írásai a *Jogtudományi Közlönyben* jelentek meg a nyolcvanas évek első felében.

1887-től ismét lapot váltott, írásait ezt követően a *Magyar Philosophiai Szemle* közölte. Ezen évente hat számmal jelentkező tudományos folyóiratnak a főszerkesztője Bokor József volt, aki maga is foglalkozott állambölcseleti kérdésekkel. Kuncz itteni első cikke 1887-ben, az évfolyam első számában látott napvilágot *Az állam mint nemzet* címmel.¹¹³ Alcímnek Kuncz a következőt adta: *„Kritikus értekezés a divatos államjogi és politikai nézetek felett”*. Kuncz a bevezetésben hadat üzent a 18. századi szubjektív racionalizmusnak, majd kifejtette azon tételeit, amelyre későbbi koncepciója épült.¹¹⁴ Tehát már itt felmerült állam és nemzet azonosságának gondolata, állam és társadalom alaki szétválasztásának szándéka és az etikai nemzetfogalom előtérbe helyezése a nemzetiségi elvvel szemben! Külön hangsúlyozza ennek fontosságát hazánkban, ahol a nacionalizmus centrifugális módon feszítené szét az állami kereteket: „A nemzetiségi elv szervezi ma a gyűlöletet az államban. Ha győzne, akkor holnap az államok irtó harcban állnának egymással.” Az etikai államfogalom, tehát a nemzetállam viszont összetartó erő, hiszen az államot valamennyi polgárában szervezi: „A nemzet az államban az, mi Isten az univerzumban. Elvileg egy mértani pont sincs az államban, a mi ne volna az önmaga fölött rendelkező nemzet” – zárja cikkét szenvedélyesen.¹¹⁵

Kuncz Ignác ebben a periodikában is folytatta régi témáját, immáron filozófiai szemszögből, *A közjogi és különösen a közigazgatási bíráskodás filozófiája* címmel.¹¹⁶ De írt értekezést az arisztokráciáról is.¹¹⁷ Itt kifejtett gondolatai maradandónak bizonyultak későbbi könyveiben. A következő évben megjelent tanulmánya (*Államigazgatási elvek és rendszerek*) pedig nem hagy kétségeket bennünk eszmeiségével kapcsolatban: „Az állami és társadalmi reformokban a bölcsészeti ideálra való öntudatos törekvés – ez a liberalizmus”¹¹⁸ – vallotta büszkén. Még ugyanebben az évben újra nekifutott a nagy szétválasztási kísérletnek (*Állam és társadalom*), melyben elismerően idézte saját főszerkesztőjét: „...egy és ugyanazon éremnek két különböző oldala hát az állam és társadalom.”¹¹⁹ 1889-ben már po-

¹¹³ Kuncz: *Az állam, mint nemzet*, 45–70.

¹¹⁴ *A nemzetállam tankönyvének* első kiadása a következő évben, 1888-ban jelent meg!

¹¹⁵ Kuncz: *Az állam, mint nemzet*, 50–52.

¹¹⁶ Kuncz Ignác: *A közjogi s különösen a közigazgatási bíráskodás filozófiája*. Magyar Philosophiai Szemle, 6. évf. (1887) 5–6. sz. 374–01.

¹¹⁷ Kuncz Ignác: *Az arisztokrácia*. Magyar Philosophiai Szemle, 6. évf. (1887) 4. sz. 241–265.

¹¹⁸ Kuncz Ignác: *Államigazgatási elvek és rendszerek*. Magyar Philosophiai Szemle, 7. évf. (1888) 2. sz. 82.

¹¹⁹ Kuncz: *Állam és társadalom*, 403.

litikai kérdéssel foglalkozott: *A választókerületek bizalmatlansági szavazatai* címmel ragadott tollat; e téma ugyanis a véderővita kapcsán borzolta a közéleti kedélyeket.¹²⁰ Kuncz szerint a választókerületi rendszer ezer sebből vérzik, s ellenkezik a nemzetállam eszméjével, azonban reformjára csak hosszútávon kerülhetne sor.

A következő években már vitriolba mártogatta tollát Kuncz Ignác! Oly dühös lett, mint akinek elméletét megsértette a valóság. Előbb heves kirohanást intézett a korszellemhez *Nemzetállam és hivatalnokállam* címmel,¹²¹ majd vitába keveredett a lap hasábjain Sprinczer János szabadelvű országgyűlési képviselővel. Az előbbi cikkben így írt: „Nemzetállamról beszél ma mindenki, de annak lényegébe kevesen hatolnak és a nemzetállammal az ajkukon, ennek ellentéte és megsemmisítése felé, t.i. a hivatalnokállam felé haladnak”, majd a bürokrácia rövid ostromozása után hozzátette: „Sokan összezavarják a társadalmat az állammal. Magyar nemzeti társadalmat gondolnak és a magyar nemzetállamról beszélnek.” Egyértelműen érzékelte tehát Kuncz azt a terminológiai problémát, miszerint a „nemzetállam” kifejezést nacionalista mozgalmak is a zászlajukra tűzték! „Negációja a nemzetállamnak a felekezeti állam, a diktatúra, a társasági állam, a plutokrácia, a falanszter. De hazánkban és korunkban a legveszélyesebb ellentéte és negációja a nemzetiségi állam és a hivatalnokállam.” Ezt követően azokat támadta, akik 1848 bevezetéséről beszéltek alkotmányjogi értelemben, tehát új alkotmányt akartak. Kuncz szerint ez azért ostobaság, mert 1848 nem akart új alkotmányt: az áprilisi törvények szervesen illeszkedtek a magyar jogtörténetbe, s a magyar alkotmányjog a forradalommal csak formáját tekintve változott, nem elvében. Végezetül az állampolgársággal kufárkodókat vette tűz alá: „Ne higgye senki, hogy a nemzetállamot pénzzel lehet venni, mint valami bútordarabot!”¹²²

Kuncz Ignác nemzetállami koncepciója nem kavart nagy vihart a korabeli értelmiség köreiben. A Sprinczer Jánossal való összetűzést is Kuncz kezdeményezte, amikor 1890-ben bírálatot fogalmazott meg a politikus *Az önkormányzat, összegezve az állami közigazgatással* című munkájáról.¹²³ Számon kérte rajta az állam öncélúságát; így Sprinczer nézetében az állam csak „egy a polgárok boldogítására rendelt társadalmi intézmény”.¹²⁴ A képviselő – akit egyébként a nagyszombati járás főszolgabírájaként választottak meg 1877-ben¹²⁵ – természetesen reagált az offenzívára, méghozzá ugyanazon folyóiratban.¹²⁶ Kunczot a tévedhetetlenség arroganciájával vádolta, és szobatudósnak minősítette. Nem értett egyet azal, hogy bírálója azonosítja a nemzetet az állammal. „Mi nézetünk szerint két különböző fogalmak, az eszményi államnak és a megtestesített nemzetnek bölcsészetiileg meg nem engedhető összevonása.” Állam és társadalom szétválasztását pedig haszontalanságnak vélte: „Gyakorlati szempontból beszélve, mire való ezen megkülönböztetés, ezen szétválasztás, mely nem is vihető keresztül? Pedig kár ily megvetőleg szólani a mai korszakot uraló mate-

¹²⁰ Kuncz Ignác: *A választókerületek bizalmatlansági szavazatai*. Magyar Philosophiai Szemle, 8. évf. (1889) 1. sz. 1–15.

¹²¹ Kuncz Ignác: *Nemzetállam és hivatalnokállam*. Magyar Philosophiai Szemle, 9. évf. (1890) 2. sz. 49–60.

¹²² Kuncz Ignác: *Nemzetállam és hivatalnokállam*. Magyar Philosophiai Szemle, 9. évf. (1890) 2. sz. 58.

¹²³ Sprinczer János: *Az önkormányzat összegezve az állami közigazgatással. Javaslat*. Budapest, 1890.

¹²⁴ Kuncz Ignác: *Az önkormányzat*. Magyar Philosophiai Szemle, 9. évf. (1890) 5–6. sz. 347.

¹²⁵ Szinnyi József: *Magyar írók élete és munkái* (<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/s/s24677.htm>)

¹²⁶ Sprinczer: *Önkormányzat*, 81–113.

rializmusról; ily eszményi magasságra csakis filozófus emelkedhetik!”¹²⁷ A valós ellentét a decentralizáció és önkormányzatiság megítélése kapcsán feszült közöttük, hiszen Sprinczer szerint a társadalom régebbi fogalom az államnál, s mint ilyen az önkormányzati jog kútforrása. Kuncz pedig – aki egyébként viszontválaszra is méltatta ellenfelét¹²⁸ – minden hatalmat a nemzetállami szuverenitásból vezetett le, és a centralizáció híve volt.

Tudományos igényű, komoly bírálatot a szintén akadémikus, egyetemi tanár Concha Győző írt *Államtani problémák* címmel 1888-ban, tehát közvetlenül az első kiadás megjelenése után.¹²⁹ Ahogy a két szerzőt összehasonlító Vasas Géza megjegyezte tanulmányában: a Concha-féle kritika nem is annyira elvi, inkább módszertani különbségekről árulkodott.¹³⁰ „Elve enyém is, de nincs végig gondolva, nem elvében van a hiba, hanem a kivitelben” – veti fel aggályait Concha. A kérdés értelemszerűen adódik ebből: „Miben van hát a kivitel hibája? Nézetem szerint szerző lehetőségének synthetikus természetében; egyáltalán nem bír elemezni, csak szemlélni, csak az általános iránt van érzéke, csak összbenyomásai vannak, ellenben, hogy úgy mondjam, vak az általánosnak elemei, ezek összekötő szálaira nézve. Nem deduktív módszerét helytelenítem ezzel, hanem azt, hogy az indukciót rosszul köti össze a dedukcióval.” Kifogásolja azt is, hogy Kuncz rendszerében az államot bár valóságos alaperők (népesség, terület) formálják, ezek a fontos tényezők mégis eltörpülnek az ideák súlya alatt. „Ehhez járul, hogy gondolkodásmódja nagyon dualisztikus; magas ideált s alacsony valóságot, történelmi esetlegességet s bölcselmi szükségképeniséget látunk abban egymás mellett dolgozni. Szerző idealizmusa nem a valósággal kapcsolatban támad, hanem a fölött végtelen magasságban lebeg. Álláspontja, törekvése az ideált a valóságra erőltetni, abba belé vinni, nem belőle kitalálni, fejleszteni.” A módszertani kritika után tárgyi ellenvetéseit is megfogalmazza Concha, aki rendkívül helytelennek véli Kuncz elméletét a hatalmi ágakkal kapcsolatban. „A valóság ily ignorálása mellett azután nem nehéz fölállítani, hogy az államhatalmi ágak kölcsönös kontrollja fölösleges.” Szerinte Kuncz téves elméletet alkalmazott a hatalmi ágak önellenőrzéséről: „Az önkontroll homályos fogalmát, melynek Gneist is hívei közé tartozik, csak a valóság ignorálásával lehet keresztül vinni. Szerző végig gondolta az összes államhatalmi ágakra nézve s kihozta Gneist tudós kódéből a józan ész tiszta világába, itt azonban véleményünk szerint teljesen látszik is tarthatatlansága.”¹³¹ Zárásként – a félreértések elkerülése végett – megjegyzi, hogy alapvetően egyetért az etikai államfogalommal, az állam öncélúságának eszméjével, de annak Kuncz-féle keresztülvitelét, különösen az államhatalmi következtetéseit elhibázottnak tartja.

Megítélésem szerint a bírálatok száma és tartalma jól jelzi azt a tényt, miszerint Kuncz Ignác nemzetállami koncepciója terméketlen maradt a hazai tudományos és politikai életben. Ennek következtében Kuncz érdemi, közvetlen hatásáról aligha beszélhetünk, gondoljunk akár a kortársakra vagy az utókorra. Különösen igaz ez a nemzetállam nacionalista megközelítésével kapcsolatban, melynek nemhogy nem nyújtott támaszt, inkább kifejezetten ellentmondott *A nemzetállam tankönyve*, bármely furcsa is a címbéli egyezés. Más politikai irányzatok (melyekkel a szerző talán szimpatizált) sem tudták zászlajukra tűzni Kuncz Ignác nevét, hiszen rendszerének bárminemű átültetése a gyakorlati politikába megoldhatatlan feladatot jelentett volna.

¹²⁷ Sprinczer: *Önkormányzat*, 98.

¹²⁸ Kuncz Ignác: *Válasz*. Magyar Philosophiai Szemle, 10. évf. (1891) 2. sz. 114–122.

¹²⁹ Concha: *Államtani problémák*, 511–536.

¹³⁰ Vasas: *Magyar nemzetfelfogások a dualizmus korában*, II. 104.

¹³¹ Concha: *Államtani problémák*, 532.

Érdemes azonban megfogalmaznunk közvetett hatásának elméletét! Azok a hallgatók, akik a dualizmus korában Pécsen, Pozsonyban vagy Kolozsváron jártak egyetemre, majd közéleti pályát futottak be, minden bizonnyal jól emlékeztek Kuncz tanár úr tétéleire. A további Kuncz Ignác-kutatásnak egy lehetséges iránya lehetne azon személyek felderítése, akik a professzor egykori hallgatóiként jelentős szerepet vittek a magyar politikában. Elsősorban a kormánypárti politikusok körére kell gondolnunk, hiszen Kuncz Ignác a kiegyezés híve volt, s tudományos elméletei nemhogy nem ütköztek ezen politikai véleményével, hanem inkább alátámasztották azt.¹³² Közvetett hatás alatt elsősorban politikai részkérdésekről vallott nézetek megerősítését értem: egész más szemszögből nézhetjük bizonyos politikusaink markáns véleményét választójogról, női emancipációról, országgyűlésről, választási rendszerről vagy nemzetiségi kérdéssről, ha ezen nézetek mögött – a rövidtávú politikai érdeken túl – feltételezzük egy mélyreható etikai magyarázat tudati biztosságát. A nők választójogának elvitatása nem feltétlenül kirekesztésből adódott, hanem etikai családfelfogáson. A választójog kiszélesítésének elvitatása nem feltétlenül politikai hatalomvágyon alapult, hanem egy 'nemzetállami' társadalomképen. Ez természetesen nem adhat mentességet az utókor ítéletei alól, azonban magyarázatként szolgálhat; s ennél az eszmetörténet aligha vállalkozhat többre.

A nemzetállam tankönyve valóban teoretikus mű, de nem azé a nemzetállamé, amit általában értünk e fogalom alatt. Kuncz a nemzetről és az államról is máshogy vélekedett, így nemzetállama is csak sajátos kompromisszum eredménye lehetett. Az eszmetörténet, különösen a nacionalizmustörténet szempontjából emiatt válhatott e munka érdektelenné a szakirodalom számára, a mű állambölcseleti jelentőségét pedig a valóság próbáját ki nem álló, már saját korában is szélsőségesnek számító idealizmusa kérdőjelezte meg. Kuncz Ignác munkássága azonban nem érdemelne ily mérvű elhallgatást, hiszen a nagy műveltségű jogtudós számos gondolata – talán épp e vad idealizmusból kifolyólag – dacolni tud még az elmúlt évszázaddal is.

¹³² Elsősorban Kuncz: *Az államélet főbb mozzanatai, tekintettel a magyar közjogra*, 1870.

TAMÁS SZÉKELY*“The state is the nation” – Ignác Kuncz’s Nation State Theory*

Ignác Kuncz (1841–1903) is a lesser known Hungarian philosopher of law, university professor and political philosopher who lived in the era of the Austro-Hungarian Monarchy. At first sight, his activity has been unfairly ignored as he comprehensively dealt with one of the most important political questions of the time: the theory of the nation state. His main work entitled *Nemzetállam tankönyve* (A Textbook of the Nation State) was published in 1903 in Kolozsvár.

Yet Kuncz was not an adherent of nationalist ideas, his theory was based on an ethical conception of state. In his theoretical system he advocated that the state equaled the nation, but his concept of nation covered not a people but the ethical community of all the citizens. As opposed to the theory of popular sovereignty, he developed his peculiar theory of national sovereignty, which he consistently applied to the main elements of state organization.

Ignác Kuncz's theoretical works remained mostly unnoticed not only by posterity but also among contemporaries. This may be attributable to his extremist idealism and inclination for moralizing: the overly theoretical character of his system made its practical application completely impossible. However, the indirect impact of his theories should not be underestimated: with his monumental works and his newspaper articles he took a stand in several important political debates of his time (official language, national minorities, election law, the emancipation of women, public administration), and this way provided a moral basis for the reigning political forces.

The history of ideas has yet to provide a thorough examination of his works, but most probably we should regard him as a remarkable liberal political philosopher and a respected professor rather than a nationalist ideologist.